

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ПАЭЗИЯ

На вывучэнне тэмы адводзіцца 7 гадзін. З іх на агляд, прысвечаны асноўным тэндэнцыя у развіцці паэзіі можна адвесці 1 гадзіну. У «Прыкладным каляндарна-тэматычным планаванні» да першай гадзіны **«Паглыбленне агульначалавечага, маральна-філасофскага, гуманістычнага зместу лірыкі (агляд)»** падаюцца наступныя мэты «Дапамагчы вучням асэнсаваць літаратурны працэс у Беларусі на сучасным этапе, паглыбіцца ў свет паэтычных твораў, пазнаёміць старшакласнікаў з новым пакаленнем творчай моладзі, літаратурнымі часопісамі і публікацыямі ў іх твораў сучасных аўтараў; раскрыць тэматычнае багацце і жанравую разнастайнасць сучаснай паэзіі (на прыкладзе творчасці двух трох аўтараў); садзейнічаць развіццю мастацкага густу, слоўнікавага запасу, вучыць чытаць, успрымаць і інтэрпрэтаваць паэтычныя творы; стварыць умовы для духоўнага ўзбагачэння, фарміравання самасвядомасці і маральнага самавызначэння вучняў».

Пры вывучэнні гэтай тэмы пажадана звярнуць увагу на наступныя пытанні:

1. Асаблівасці літаратурнага працэсу на сучасным этапе: асноўныя грамадска-гістарычныя падзеі, тэндэнцыі агульнакультурнага і літаратурнага развіцця, звесткі пра пісьменнікаў, у творчасці якіх знайшлі ўвасабленне актуальныя для разглядаемага перыяду праблемы і тэмы, найбольш значныя творы (можа прыводзіцца іх кароткі аналіз).

2. Прадстаўленасць сучаснай паэзіі шматлікімі пісьменніцкімі пакаленнямі.

3. Паглыбленне агульначалавечага, маральна-філасофскага, гуманістычнага зместу лірыкі, яе грамадзянска-публіцыстычнага і інтымна-псіхалагічнага пачаткаў у сучаснай паэзіі.

4. Чарнобыльская тэма ў сучаснай беларускай паэзіі (Я. Сіпакоў «Одзіум»), М. Мятліцкі (зб. «Бабчын», «Палескі смутак»), А. Зэкаў (з. «Чарнобыльскі вецер»), М. Башлакоў (зб. «Пяро зязюлі падніму»).

5. Урбаністычныя матывы ў сучаснай паэзіі (А. Глобус, Л. Дранько-Майсюк, Г. Багданава, Г. Булыка і інш.).

5. Пошукі і наватарства ў галіне паэтычнай формы (М. Танк, А. Разанаў і інш.).

5. З'яўленне ў літаратуры новых імёнаў: М. Башлакоў, М. Шабовіч, Л. Рублеўская, В. Шніп і інш.

Перад вывучэннем тэмы варта даць апераджальнае дамашняе заданне: падрыхтаваць рэфераты на наступныя тэмы «Жанравы стан сучаснай беларускай лірыкі», «Мой любімы сучасны паэт», «Тэмы і праблемы сучаснай беларускай паэзіі».

Асноўным метадам працы на ўроку будзе лекцыя настаўніка, якая спалучаецца з эўрыстычнай гутаркай, дыспутам, самастойнай працай вучняў (рэфераты, канспекты, праца па падручніку), выразным чытаннем урыўкаў з паэтычных твораў, можна выкарыстаць абарону праектаў ці справаздачы творчых груп па апераджальных заданнях

Структура тэмы павінна выглядаць наступным чынам:

— называецца эпоха, указваюцца яе часавыя межы;
— дасяецца агульная характарыстыка грамадска-палітычнага жыцця (пазначаюцца важнейшыя падзеі, па магчымасці гаворыцца пра іх адлюстраванне ў мастацтве);

— раскрываецца адметнасць культуры дадзенай эпохі (тэатр, музыка, жывапіс і інш.);

— характарыстыка літаратурнага працэсу (літаратурныя школы, кірункі, плыні, стылі, жанравая і тэматычная разнастайнасць, найбольш значныя імёны, творы);

— разгляд творчасці асобных пісьменнікаў.

Можна выкарыстаць таксама тэматычна-праблемны прынцып:

- філасофскі напрамак у сучаснай паэзіі, пошукі новых жанраў і форм твораў;
- інтымная лірыка, яе разнастайнасць, паглыбленне псіхалагічнага пачатку;
- грамадзянская паэзія на сучасным этапе;
- асэнсаванне чарнобыльскай тэмы ў сучаснай беларускай паэзіі;
- урбаністычныя матывы ў сучаснай паэзіі.

Асаблівую ўвагу трэба звярнуць на прадстаўленасць сучаснай паэзіі шматлікімі пісьменніцкімі пакаленнямі: побач з такімі класікамі, як Пятрусь Броўка, Максім Танк, Пімен Панчанка, Аркадзь Куляшоў узніклі постаці будучых вядомых паэтаў Аляксея Пысіна, Міколы Аўрамчыка, Аляксея Русецкага, Сяргея Дзюга, Ніла Гілевіча, Алега Лойкі, Міколы Арочкі. Услед за імі з'явіліся і літаратуры такія таленавітыя і такія розныя паэты, як Рыгор Барадулін, Уладзімір Караткевіч, Генадзь Бураўкін, Анатоль Вярцінскі, Пятрусь Макаль, Васіль Зуёнак, Данута Бічэль-Загнечэва, Юрась Свірка, Мікола Купрэеў, Алесь Наўроцкі, а неўзабаве з'явіліся яркія постаці: Алесь Разанаў, Яўгенія Янішчыц, Уладзімір Някляеў, Сяргей Законнікаў, Леанід Дранько-Майсюк, Леанід Галубовіч, Раіса Баравікова, Таіса Бондар, Анатоль Сыс, Мікола Шабовіч. Самая маладая генерацыя маладых літаратараў прэзентавана імёнамі Віктара Жыбуля, Андрэя Хадановіча, Вікі Трэнас, Алеся Аркуша, Усевалда Гарачкі і іншых літаратараў.

На сучасным літаратурным працэсе пазітыўна адбіўся і актыўны ўдзел у ім моладзі, стварэнне ёю творчых суполак. Калі старэйшыя пісьменнікі пераважна з'яўляюцца прыхільнікамі рэалістычнай творчасці, дык моладзь больш хінецца да мадэрнізму і постмадэрнізму, сучаснага авангарду, што ідзе з Захаду і з Расіі, адмаўляе многія ранейшыя пазітыўныя каштоўнасці і гармонію стылю, аднак падштурхоўвае

літаратараў да эксперыменту як у галіне зместу, так і ў галіне формы. Найбольш плённымі з'яўляюцца ў нашы дні, як думаецца, ідэйныя і вобразныя пошукі паэтаў, празаікаў, драматургаў і крытыкаў, якія стварылі ў 1987 годзе літаратурную суполку «Тутэйшыя» (А. Асташонак, П. Васючэнка, А. Глобус, С. Кавалёў, А. Сыс, М. Шайбак і іншыя) і выступілі супраць «манапалізму Саюза пісьменнікаў на кіраванне літаратурным працэсам, патрабуючы стварэння новых, больш гнуткіх мастацкіх іерархій, у якіх бы знаходзілася месца не толькі «літаратурным генералам», але і таленавітай моладзі». Творчасць маладых літаратараў была пераважна зарыентаванана на нацыянальныя каштоўнасці, створаныя класікамі нашага слоўнага мастацтва – Францішкам Багушэвічам, Янкам Купалам, Максімам Багдановічам, Максімам Гарэцкім і Уладзімірам Караткевічам (які, дарэчы, лічыўся імі апошнім носбітам нацыянальнага ідэалу).

Напрыканцы мінулага стагоддзя (1993 г.) было створана «Таварыства вольных літаратараў» (І. Сідарук, А. Аркуш, Л. Сільнова, Л. Сом і інш, мастацкая праграма якога зводзілася да адмаўлення ранейшых традыцый і выпраўлення памылак папярэдняга літаратурнага таварыства, а таксама да адмаўлення культурнага цэнтрызму сталіцы.

У 1995 годзе з'явіўся новы літаратурны рух – «Бум-Бам-Літ» (Зм. Вішнёў, С. Мінскевіч, А. Туровіч, В. Жыбуль і інш.). Творчасць паводле тэорыі і практыкі гэтага таварыства павінна адмовіцца ад класічнага жанрава-тэматычнага аблічча і пазітыўнага пачатку ўвогуле, уяўляць сабой своеасаблівую эпатажную самапрэзентацыю аўтараў, слова якіх атрымала б права на існаванне па-за тэкстам, па-за перадачай інфармацыі.

Пытанне пра паглыбленне агульначалавечага, маральна-філасофскага, гуманістычнага зместу лірыкі, яе грамадзянска-публіцыстычнага і інтымна-псіхалагічнага пачаткаў варта разгледзець на творчасці А. Куляшлва, М. Танка, П. Панчанкі, А. Вярцінскага Л. Дранько-Майсюка, Р. Баравіковай і інш.

XX стагоддзе прайшло пад знакам няспынных эксперыментаў у слоўным мастацтве, перш за ўсё ў лірыцы (сімвалісты, футурысты, акмеісты, імажыністы, за імі мадэрністы і постмадэрністы). Рабіліся нават актыўныя спробы стварэння «навуковай паэзіі» як апанента пачуццёвай словатворчасці, эмацыянальнасці — найважнейшага кампанента, нязменнага складніка мастацка-вобразнага мыслення. Вынікам барацьбы дзвюх тэндэнцый у мастацтве слова і сталася лірыка М.Багдановіча, А.Куляшова, М.Танка, Я.Сіпакова, А.Вярцінскага, А.Разанова ды іншых аўтараў. Іх слоўная творчасць адметная сінтэзам думкі і пачуцця, адзінствам канкрэтнага і абстрактнага. «Аб'ектывізм» выяўленчасці і апісальнасці дапаўняецца ў падобнай паэзіі разважлівасцю, роздумам, а пачуццёвы пачатак падпарадкоўваецца разумовалу, набывае выразныя абрысы, бярэцца ў берагі разважлівасці, метафразнай прастаты і сіметрыі. Як у «Новай кнізе», «Хуткасці», у вершы А. Куляшова, што даў назву другому зборніку:

Ёсць хуткасць гуку, ёсць — звышгукавая,
Ёсць хуткасць зор, прыкметная для ўсіх.
Яшчэ ёсць хуткасць думкі, хуткасць тая,
Што, як святло, стагоддзе абганяе,
З тысячагоддзем размаўляе ўслых.
О, таямніца кніг, скажы, з якіх
Людскіх глыбінь ты цуда здабывала?

Такім чынам, А. Куляшоў больш давярае думцы, чым пачуццю, стварае своеасаблівы культ яе, імкнецца пераступіць за мяжу пачуццёвага. Але аўра пачуццёвага пафасу застаецца: лірычны герой страсна перажывае такую сітуацыю, пры якой мастак аказваецца абмежаваны ў сваіх магчымасцях пазнання сакрэтаў жыцця і перадачы іх з дапамогай слова (у А. Куляшова яшчэ з аднаго кавалака верша «Хуткасць» гэта асабліва вынікае): «Твой зачынальнік слоў не знаў і мала // Свет разумеў, не меў

матык і сох, // Маўчаў, як сом, пакуль бяда не ўзяла // За шчэлепы яго і на
пясок // Не кінула, пакуль сярод начы // Яго душы нямой, сканаць гатовай,
// Не загадала: — Дыхай, плач, крычы, // Нябыт цяжкі пазбудзь не рыб'яй
мовай!».

Працэс паэтызацыі разгортвання думкі ў філасофскай лірыцы
А.Куляшова не завяршыўся. Цяпер склаўся варыянт творчасці, у якой
адбываецца як агульная актывізацыя мысліцельнай энергіі, так і
канцэнтрацыя пачуцця, дзякуючы яскравай выяўленчасці, трапнасці
мастацкіх дэталю і ўдала знойдзеным слоўна-выяўленчым сродкам.

Сярод паэтаў-філосафаў Беларусі адно з першых месц належыць
Максіму Танку, які адрозніваецца ад А. Куляшова больш яскравым
імкненнем засвоіць традыцыі сусветнай літаратуры (верлібр, паглыбленая
асацыятыўная вобразнасць), разбурыць класічныя каноны, надаць вершам
большую прытчападобнасць. Яго філасофская лірыка ўяўляе сабой
вышэйшы этап руху мастацкай творчасці беларусаў да інтэлектуалізацыі,
пераразмервання суадносін паміж «рацыё» і «эмоцыё». Пачуццё ў многіх
творах паэта 1980 — 1990 гг. выяўляецца стрымана, строга і стройна,
«падтэкстава»:

Лістаю рэшткі дзённіка,
Якога многія старонкі
То пашматаў
Прапахлы порахам і дымам вецер,
То пайшлі на самакруткі,
То на распал
Суркоўскай франтавой пячуркі...
Хоць ведаю, што іх не аднавіць,
Працягваю блукаць
Па сваіх снах,
Па замініраваных сцежках

Успамінаў.

Максім Танк арыентуецца на павучальнасць, эталагізм не толькі «ўнутранага», але і «знешняга» парадку: форма яго твораў падпарадкоўваецца доказнасці і набывае лагічную стройнасць і строгасць. Многія вершы паэта ўяўляюць сабою разгорнутыя разважанні з самім сабой і з апанентамі, суразмоўцамі — зямлёй і небам, сонцам і зорамі, дрэвамі і рачнымі хвалямі, звярамі і птушкамі і — вядома — людзьмі. Размеранасць, гутарковасць — адметнасць эталагічнай разнавіднасці філасофскай лірыкі, якую прадстаўляюць М. Танк, А. Вярцінскі, у пэўнай ступені П. Панчанка.

Новае, больш шырокае гучанне ў творчасці застаў атрымлівае зараз адраджэнская тэматыка, якая становіцца дамінантай у многіх вершах Пімена Панчанкі, Максіма Танка, Ніла Гітэліна, Васіля Зуёнка, Генадзя Бураўкіна, Сяргея Законнікава. Паэты ствараюць мастацкі свет, у цэнтры якога стаіць чалавек-мысліцель, філосаф, палітык, публіцыст, грамадзянін, які клапаціцца пра лёс Бацькаўшчыны. Узмацненне грамадзянскай скіраванасці сучаснай беларускай паэзіі звязана з трывожным станам у адносінах да роднай мовы, занябаннем нацыянальных традыцый напрыканцы XX – у пачатку XXI стагоддзя. Так, апошнія творы Пімена Панчанкі засведчылі працяг традыцый грамадзянскай беларускай лірыкі на новым узроўні (вершы «Развітанне», «Ратуйце нашы душы!»). Элегія «Развітанне» напоўнена горкім расчараваннем, непрыхаваным і шчымлівым болем, зняверанасцю лірычнага героя ў адраджэнне роднай мовы, якога адлучылі ад родных слоў і Бацькаўшчыны («*Мы забылі пра вольнасць // Старажытных сваіх гарадоў*»). Твор П. Панчанкі заснаваны на мастацкай інтэрпрэтацыі і асуджэнні падзей, у выніку якіх многім народам было адмоўлена ў праве «людзьмі звацца» велікадзяржаўнымі шавіністамі і праваднікамі палітыкі сталінскага генацыду ў адносінах да малых народаў, а таксама бяздумнымі адносінамі да беларускіх земляў і

мовы («*Вучы дзяцей французскай, // Ангельскай, // Эсперанта, // Але не беларускай*»). У канцы твора аўтар выходзіць на адкрытую палеміку з Янкам Купалам, які ў пачатку ХХ стагоддзя верыў у адраджэнне беларускага народа, з горыччу сцвярджаючы: «*Родны Янка Купала, // Вы пісалі: // «Я веру – настане...» // Дарагі мой Іван Дамінікавіч, // Не, не настане! // Гэта ўжо не світанне, // Гэта наша настане змярканне, // Гэта з мовай маёй, // Гэта з песняй маёй // Развітанне*».

Трэба адзначыць, што названы верш Пімена Панчанкі выклікаў неадназначную ацэнку літаратараў, асабліва маладых. Так, у форме адкрытай палемікі напісаны верш Анатоля Сыса «Прачытаўшы верш Пімена Панчанкі «Развітанне», прасякнуты абурэннем і горыччу за заўчаснае развітанне з мовай, адмаўленнем падобнага песімістычнага погляду на нацыянальна-культурнае адраджэнне: «*Родны мой Пімен Панчанка, // Вы казалі: настала змярканне? // Вы казалі на маці мачыха? // Бо настала Вам развітанне? // [.] Адыходзіце ці зракаецеся? // Ці сухімі слязамі каецеся? // Пад крыжам: Сафіі Полацкай // бюракат за Вас не памоліцца, // а памоліцца за Вас мачыха <...>*».

Менавіта ў сучасны перыяд развіцця літаратуры ўзмацняецца цікавасць паэтаў і празаікаў да гістарычнага мінулага як асновы фарміравання гістабычнага пачуцця. Таго пачуцця, што ператварае чалавека ў грамадзяніна, які пачынае клапаціцца не толькі пра свой асабісты лёс, але і за лёс сваёй краіны. Даследчык сучаснай паэзіі А.І. Бельскі так тлумачыць з'яўленне і ўзмацненне гістарычнага фактару мыслення ў беларускай паэзіі: «Сучасных паэтаў найперш прыцягвае лёс знакамітых людзей Беларусі – тых, хто стаяў ля вытокаў нашай дзяржаўнасці, культуры, асветніцтва, адраджэння, хто ўласнай мужнасцю, патрыятычнай ахвярнасцю, вялікім талентам, пакутніцкім жыццём упісаў сваё імя на скрыжальных гісторыі. Мацярык мінулага ў паэтычным адлюстраванні зрабіўся шматнаселеным: аб'ектам услаўлення нашых

паэтаў-сучаснікаў з'яўляюцца Еўфрасіння Полацкая, Рагнеда, князь Вячка, Кірыла Тураўскі, князь Вітаўт, Ф. Скарына, М. Гусоўскі, Л. Сапега, С. Будны, К. Каліноўскі, П. Багрым, Ф. Багушэвіч, Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч, Цётка (А. Пашкевіч), Я. Драздовіч, У. Дубоўка...». Гістарычная тэматыка ў літаратуры на сучасным этапе годна прадстаўлена зборнікам «Кніга ўзнаўлення» Алеся Разанава – своеасаблівай энцыклапедыяй складанай гісторыі Беларусі. Паэт стварае літаратурныя наслідаванні адкрытай дыдактычнай накіраванасці, перакладае на сучасную літаратурную мову творы, напісаныя знакамітымі асветнікамі, рэлігійнымі і дзяржаўнымі дзеячамі (Кірылам Тураўскім, Францыскам Скарынай, Сымонам Будным, Васілём Цяпінскім, Іпаціем Пацеем, Язэпам Руккім, Кірылам Траквіліён-Стаўравецкім, Мялеццём Смятрыцкім, Львом Сапегай), якія павучаюць нашчадкаў людзямі звацца, *«жыць // у айчыне сваёй бяспечна // і не баяцца»*, вершамі А. П'сьмянкова, баладамі В. Шніпа.

Лірыка кахання вызначае творчае аблічча Р. Баравіковай: назвы яе кніг выразна аб гэтым сведчаць – «Слухаю сэрца», «Каханне», «Пад небам першага спаткання», «Люстэрка для самотнай». Яе вершы вельмі эмацыянальныя, поўныя экспрэсіі, выказваюць жаданне паэтэсы кахаць і быць каханай, яе парывы да ідэальнага, незямнога пачуцця. У драматычных паэмах «Барбара Радзівіл» і «Саламея» пра рэальных гістарычных асоб, створаны вобразы жанчын, апантаных каханнем, якія ставіць гэта пачуццё вышэй за ўсё на свеце, для іх нішто ўлада, багацце, спакой.

На думку некаторых даследчыкаў, новай рысай сучаснай паэзіі «стаў зварот беларускіх паэтаў да рэлігійна-хрысціянскай і біблейска-філасофскай тэматыкі. <...> Імя Бога вярнулася ў нашу паэзію як сімвал духоўнага выратавання і заступніцтва. Бог, пошук Боскага ў чалавечым існаванні, прага ачышчэння, чалавекалюбства, далучэнне душы да вечнага, хрысціянскага, усяго святога – вось тое кола матываў, якое вызначае змест твораў рэлігійна-духоўнай скіраванасці». Адною з асаблівасцей новай

мастацкай свядомасці з'яўляецца адчуванне майстрамі слова адсутнасці ярка выражанага памежжа паміж Жыццём і Смерцю. І ў сувязі з гэтым многія сучасныя аўтары, такія як А. Разанаў, Р. Барадулін, І. Багдановіч, Д. Бічэль, М. Шайбак, А. Мінкін, А. Глобус і іншыя, разглядаюць смерць не толькі і не столькі як фізіялагічны канец чалавека, а як своеасаблівы пераход яго ў іншае жыццёвае вымярэнне. падобнае тлумачэнне сутнасці смерці, выкліканае эсхаталагічным настроем, уласцівае постмадэрнісцкаму напрамку светавай, у тым ліку і беларускай, літаратуры ў цэлым. Адно з асноўных месцаў у лірыцы паэтаў паступова займае малітва-зварот да Бога з просьбай выратаваць Беларусь, «дараваць грахі дзець годны лёс беларускаму народу», адрадзіць, дапамагчы і падтрымаць Радзіму: *«Над бацькаўшчынай сумнай і прыгожай, // Зачаравай чарам летаргіі, // Прыадчыні аблік твой светлы, Божа, // Праліся ў душы тайнай літургіі»* (І. Багдановіч).

Чарнобыльская тэма ў сучаснай беларускай паэзіі (Я. Сіпакоў «Одзіум»), М. Мятліцкі (зб. «Бабчын», «Палескі смутак»), А. Зэкаў (з. «Чарнобыльскі вецер»), М. Башлакоў (зб. «Пяро зязюлі падніму»). Тэматычны дыяпазон сучаснай беларускай паэзіі не абмяжоўваецца акрэсленымі вышэй тэмамі. Адным з дамінантных пытанняў, якому прысвячаюць свае творы паэты, становіцца пытанне пра выдаткі НТР, наступствы аварыі на Чарнобыльскай АЭС (зборнікі М. Мятліцкага «Бабчын», «Чаканне сонца», В. Зуёнка «Лета трывожных дажджоў», «Чорная лесвіца», вершы М. Танка «Просьба аб дараванні», «Тут Беларусь была», Р. Барадуліна «На схіле двухтысячагоддзя» інш.). Даследчык сучаснай паэзіі Л. Гарэлік так вызначае ўплыў тэхнагенных катастроф і прыродных катаклізмаў на мастацкую творчасць паэтаў: «Постчарнобыльская эра прынесла непрадказальныя змены ў грамадскую свядомасць, прымусіла задумацца і пераканацца, што пісаць так, як раней, не пажадана. Ці можна пасля Чарнобылю ўвогуле займацца

вершатворчасцю, марыць пра высокія матэрыі?», паэты адчуваюць сваю асабістую далучанасць да лёсу роднага краю, немагчымасць як раней пісаць радасныя і светлыя вершы пра прыроду: *«Нават у мройныя // зорныя ночы // светлыя вершы // прыходзіць не хочучь».*

Урбаністычныя матывы ў сучаснай паэзіі (А. Глобус, Л. Дранько-Майсюк, Г. Багданава, Г. Булыка і інш.).

Далейшае развіццё і тэматычнае пашырэнне сучаснай беларускай паэзіі адбылося і за кошт абнаўлення урбаністычнай тэматыкі, што можна патлумачыць прыходам у літаратуру новай генерацыі мастакоў, які нарадзіліся ў горадзе. Тут можна вылучыць вершы Адама Глобуса з кніг «Парк» і «Скрыжаванне» – «Горад», «На прыльчку», «1989. Мінск. Траецкае прадмесце», «1939. Вільня. Слова беспрадоўнага», «Беларускія краявіды», якім характэрна аўтарская «ўвага да дэталі, імкненне вылучыць дакладны абрыс, знайсці ў бачным, хуткаплынным сутнаснае, вечнае». А. Глобус з дапамогай штрыхоў-вобразаў (афішы, новабудоўлі, хлапечыцы жыццё мікрараёнаў, транспарт і г.д.) стварае цэласную, гарманічную карціну гарадскога жыцця, у якой лірычны герой адчувае сябе ўтульна і спакойна: *«Афішы, перажываныя клеём, // Чытаюцца дзяўчынкай на складах. // Новабудоўлі моцна пахнуць клеём, // Вартаўнікі сумуюць пры складах. // Хлапечыцы жыццё мікрараёнаў // Забыталася ў бітумнай смале. // Будзільнікам зялёным, электронным // Міргае вока часу на стале».*

Некаторыя сучасныя паэты ўспрымаюць горад не толькі як чыстую крыніцу пачуццяў, успамінаў і перажыванняў, сведку іх маленства, юнацтва і першага кахання, але і як жорсткі, бяздушны свет, атулены прывіднымі сценамі змроку, «месца», дзе валадарыць халодны вецер (вершы Галіны Булыкі са зборніка «Турмалін», Галіны Каржанеўскай з кнігі «Асенні мёд», Людмілы Рублеўскай са зборніка «Замак мясячнага сям'ява»): *«Гарадскім скразнякам не хапае прасторы // Размахнуцца ў вятры, // Замахнуцца на лёс. // Перспектывы праектаў // Развейвае горад //*

На няўтульны бясконцы крышталны мароз»; «Паламанья лаўкі // прыгожа засцеле лістога, // Паламанья лёсы // прымірацца з болем глухім. // Гэта – восень зямлі, // гэта жоўтая песня самоты. // Гэта – вочы шклянны праспекта // і цемра над ім». Падобны элегічна-тужлівы, часам нават трагедыйны настрой урбаністычнай лірыкі большасці паэтак тлумачыцца найперш спустошанасцю і здрабненнем чалавечых душ напрыканцы мінулага стагоддзя.

Пошукі і наватарства ў галіне паэтычнай формы (М. Танк, А. Разанаў і інш.). У апошні час усё больш шырокую прастору ў сучаснай паэзіі заваёўваюць монастрафічныя, нерыфмаваныя вершы. Развіццю форматворчага эксперыменту ў нашай краіне паспрыяла актывізацыя грамадска-культурнага жыцця ў апошнія два дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя. Стварэнне новых вершаваных формаў чабыло зараз амаль масавы характар, у выніку чаго з'явіліся іх лепшыя ўзоры, заявілі пра сябе вершаказы, квантэмы, пункціры, хоку, танка Алеся Разанава і іншых аўтараў.

З імем А. Разанава звязана наша ўяўленне аб пошуку паэзіяй новых шляхоў, незвычайных форм, арыгінальных жанраў і стыляў. У яго асобе спалучаюцца рысы паэта-наватара, эксперыментатара, вечнага шукальніка ісціны, моватворцы, генератара новых творчых ідэй, а ў паэтыцы пераважае імплікасць рытму, ускладненая метафарычнасць. У кнігах А. Разанава выявілася непаўторнае непадабенства і арыгінальнасць стылю, абумоўленая не толькі наватарствам фармальнага пошукаў мастака, але зместам твораў: гістарызмам погляду на рэаліі свету, медытатыўнасцю і філасафічнасцю, асацыятыўнасцю мыслення. Пачынаючы са сваёй першай кнігі, А. Разанаў шукае новыя, нетрадыцыйныя для беларускай паэзіі формы верша – пункціры, квантэмы, версэты, вершаказы, зномы.

Першымі ў творчасці Алеся Разанава з'яўляюцца пункціры – невялікія (часцей 4-6 радкоў) лірычныя мініяцюры, выкананыя па законах

тонкай графікі, сфакусаванья на перадачы адной думкі, фіксацыі аднаго пачуцця. Пункціры знешне нагадваюць хоку, але не маюць дакладных правілаў стварэння, у іх рэалізуецца глыбокі філасофскі змест, іх кампазіцыя ставіцца ў прамую залежнасць ад выкарыстання дамінантнай дэталі: *«Куды? Адкуль?.. – // маўчанне... // Не дасць адказу час. // Стаю – і сам пытанне, іду – // і сам адказ»*. Квантэмы («квант паэтычнай энергіі» (Я. Гарадніцкі)) – незавершаныя, недасказаныя паэтычныя творы, якія характарызуюцца перарывістасцю думкі, своеасаблівы імпульс да сатворчасці: *«сам-насам з незавершанасцю // што // прэчыць перамогам // бездань ззаду»*. Звычайна падобны твор пачынаецца з малой літары і не мае знакаў прыпынку.

Версэт – адна з самых распаўсюджаных у творчасці А. Разанава вершаформ – «напісаны прозай невялікі пірычны твор, які сваёй вобразнасцю, павышанай эмацыянальнасцю і своеасабівай рытмічнасцю набліжаецца да паэзіі. В. – гэта, па сутнасці, твор паэтычны па змесце і праявічы па форме выяўлення гэтага зместу». Версэт – твор прытчавага, павучальнага характару, у якім па-філасофску глыбока перасэнсоўваецца свет звычайных рэчаў і пачуццяў: *«Я чую шмат слоў. // Бачу мноства людзей. // Усе яны кажуць, што трэба адрозніваць няшчырасць ад шчырасці, уяўнасць ад праўды, намер ад здзяйснення, клопат пра аднаго сябе ад клопату пра ўсіх іншых... // Але цяпер зіма. // І словы, і людзі, і ўсё наваколле захутаны ў шэрань. // І сухадрэвіны не адрозніваюцца ад дрэў»*. У працытаваным версэце «Шэрань» паэт асэнсоўвае ўяўныя і сапраўдныя каштоўнасці, якімі кіруецца чалавек ў жыцці. Апошні сінтаксічны перыяд утрымлівае важную філасофскую выснову: часам з-за шэрані правесці выразнае размежаванне паміж Дабром і Злом (пазітывам і негатывам) немагчыма, нягледзячы нават на тое, што «Не может дерево доброе приносить плоды худые, ни дерево худое приносить плоды добрые» (Ев. ад Мф.: 12 – 19).

Імкненнем наблізіць паэтычную мову да праявінай, паглыбіць яе аналітызм вызначаюцца вершаказы – набліжаныя да прозы творы, у якіх рытмастваральнымі сродкамі выступаюць чаргаванне сінтаксічных перыядаў, паўторы, інверсі і аднолькавая (ці блізкая) будова фраз: *«Грошы шукаюць сховішчы, дзе б іх не бачылі лішнія вочы, – ці прыгаршчы, ці гаршчок, ці гарышча, – і аб сабе не гавораць уголас, а калі рашаюцца гаварыць, то – шэпам, шоргатам...»*, і зномы – гнасеалагічныя адзінкі, якія выяўляюць погляд паэта на свет і быццё чалавека ў ім, на жыццё і смерць, гаротны стан мовы і бацькаўшчыны, на творчасць і мастацтва: *«Праз рознасць патэнцыялаў свядомасці звычайнай і надзвычайнай (прадбачання, інтуіцыі, натхнення) узнікае ток, што рухае думку, што жывіць творчасць»*. У працытаваным творы А. Разанава выяўляецца імкненне мастака ва ўсім дайсці да сутнасці з’яў, выявіць паходжанне і спецыфіку творчасці.

Паэзія А. Разанава характарызуецца «ўхілам» у бок рацыяналізму, доказнасці, асацыятыўнасці, мысленне мастака «ўшчыльняецца», ускладняецца за кошт нечаканых асацыяцый, жанра- і словатворчасці. Так з’яўляецца новы, надрэлістычны тып мыслення, амаль не ўласцівы беларускай літаратуры XX – пачатку XXI стагоддзяў, якім наша мастацтва слова пакуль што не авалодала напоўніцу. А. Разанаў сёння ўвесь у эксперыменце, пошуку новай вобразнасці і форм яе выяўлення: *«Мы не займаем ніякіх пасадаў і не маем ніякіх званняў, але якраз у гэтым усе, хто ведае нас і не ведае, бачаць нашу пасаду і разумеюць наш чын. <...> // «Я ніколі не каяўся ў тым, чаго не рабіў, але каяўся ў тым, што рабіў, але каяўся ў тым, што рабіў» – нам прысвячаюць свае высновы волаты думкі. // *Sumus ne simus. // Мы ёсць, каб не быць...»*.*

Папулярнасць у сучаснай паэзіі набывае і жанравая форма танка – монастрафічны пяцірадковы нерыфмаваны верш, у якім першы і трэці радкі маюць па пяць складоў, а астатнія – па сем. Класічная танка

складаецца з 31 склада, а галоўная думка верша сканцэнтравана, як правіла, у трох першых радках. Сэнсава ўшчыльнены твор гэтай формы, які мы працытуем, пабудаваны на традыцыйным вобразным параўнанні чалавека з мятлікам, у ім сцвярджаецца тэзіс пра хуткаплыннасць жыцця чалавека: *«Пярэсты мятлік // і восенню хоча жыць – // н'е паспешліва // з хрызантэмы расінкі // марознай раніцай»* .

Шырокае распаўсюджанне ў сучаснай літаратуры атрымала і жанравая форма хоку (або хайку, хай-кай) – монастрафічны трохрадковы верш, які вылучыўся з танкі і, па-сутнасці, з'яўляецца не скарачанай формай. У хоку таксама адсутнічае рыфма, але строга захоўваецца дакладная колькасць складоў у вершарадах: у першым і трэцім – па пяць, у другім – сем. Гэта своеасаблівая цвёрдая вершаваная форма прыйшла да нас з японскай паэзіі, дзе яна актыўна ўжывалася яшчэ ў Сярэднявеччы. Максім Танк неаднаразова звяртаўся да падобнай жанравай формы (цыкл хоку са зборніка «Errata» – *«Хірасіма. На // Камені – цень чалавека. // Самога ж - няма»*), на сучасным жа этапе хоку ў беларускай літаратуры пішуць А. Глобус (*«Мылія на мяжы. // З маленькай сіняй хмары // раптам сьнег пайшоў»* (цыкл «Танку й хайку, напісаныя ў паветры ў дарозе зь Менску ў Маскву»)), Ул. Сіўчыкаў (*«Валошка згледзеў – // і рады той сустрэчы // чужой старонцы»* (зб. «Высакосны год»)).

Вынікі творчых пошукаў паэтаў абумовілі нараджэнне новых вершаваных формаў на стыку танкі і хоку – «ахвярынкі» (разважанні пра месца чалавека ў Сусвеце і Бога – *«У кожным // Адпаведна яго шчадраце // Бог расце»*) і «ясачкі» Рыгора Барадзіліна. Так, напрыклад, «ясачкі» названага паэта адначасова па будове (монастрафа з трох радкоў) нагадваюць хоку (паўтанку), а па колькасці складоў – танку. Кожная з «ясачак» ўтрымлівае 31 склад, што характэрна менавіта для танкі, хоць па радках складаны размеркаваны хаатычна: у адным выпадку іх – 9, 11, 11; у

другім – 10, 11, 10: *«Скон – нечаканны й чаканны плён. // Чалавек – гадзіннік, які не ведае, // На колькі Усявышнім заведзены ён».*

Эдуард Акулін адрадзіў і надаў новае дыханне газелі – віду монастрафічнага лірычнага верша, пабудаванага на 3 – 12 двухрадکوўях (бейтах) з рыфмоўкай **аа, ба, ва** і г.д. У апошнім бейце (макта) павінен згадваецца тахалус (імя, прозвішча ці псеўданім аўтара). Асаблівасць газелі заключаецца ў тым, што кожны бейт утрымлівае завершаную думку і мае адносна самастойнае значэнне: *«Галінка бэзу, траўнем надламана, мая Каханая. // Ты лёсам мне, напэўна, звыш наканаваная // мая Каханая. // Дзе б я ні быў, вяртаюся хутчэй // туды, дзе мне разек адданая, // мая Каханая. // У слоту лістападаўскіх начэй // са мной яна і восень не падманная, // мая Каханая. // Над безданна дасерлівых вачэй // мая маркота ў белы строй прыбраная, // мая Каханая».*

Адраджэнне адной з нетрадыцыйных і новых для нацыянальнай паэзіі вершаваных форм – паліндрома – звязана з літаратурнай дзейнасцю Віктара Жыбуля, Сержа Мінкевіча, Пятра Васючэнкі і іншых аўтараў. Спробы стварыць паліндром – верш, які можа чытацца ў адваротным парадку (з апошняй літары (радка) да першай) без змен зместу ў нацыянальнай літаратуры звязана з імем Рыгора Крушыны, а на сучасным этапе непераўздзіеным майстрам падобнай вершатворчасці з’яўляецца Віктар Жыбуль са сваёй паэмай-паліндромам «Рогі гор»: *«У дар ураду – // замак, КАМаз, // ЗАЗ, // а дар урада – // шалаш...».*

Вызначым яшчэ дзве новыя сучасныя вершаваныя формы, уласцівыя сучаснай беларускай паэзіі. Найперш гэта лімэрык (пяцірадкоўе, напісанае анапестам, у якім 1, 3, 5 радкі складаюцца з трох стопаў, а 2, 4 – з дзвюх з рыфмоўкай аабба). Змест кожнага радка ў падобным творы з’яўляецца рэгламентаваным: у першым адбываецца знаёмства з персанажам, у другім – паведамляецца пра яго дзеянне або асаблівасць (уласцінасць), трэці радок уяўляе сабой развіццё дзеяння, чацвёрты – развязку, а пяты – аўтарскую

ацэнку героя. Заснавальнікам падобнай вершаформы («інтэлігенцкай частушкі») у нацыянальным слоўным мастацтве стаў Андрэй Хадановіч: *«Дэпрэсіўны паэт зь Беларусі // аб нядолі сьпяваў і няпрусе... // А пасля землякоў // на пяць соцень радкоў // расьпісаў – і канец яго скрусе».*

Другая вершаваная форма – пагер-вершы – кароткія тэкставыя паведамленні для пэйджэраў, пры напісанні якіх для эканоміі абмежаванай колькасці сімвалаў, не выкарыстоўваюцца знакі прыпынку, няма гукавога выражэння беларускіх «і», «ў», «ё», змест падобных твораў часцей складаюць інтымныя перажыванні лірычнага героя: *«я калышу тваю душу // ты спаць не хочаш да світаньня // маучу – і спадзяюся, яно // я у гэту ноч закалышу // я не магу – і не прашу // і проста шлю табе вІтаннІ // тваю замерзлую душу // я памятаю дыхам яня».*

Акрамя змешчаных ў падручніку частаўнік можа прапанаваць наступныя пытанні і заданні:

1. Ці ўласцівыя тэматычнае багацце і жанравая разнастайнасць сучаснай беларускай паэзіі?
2. Шлях Алеся Разанава – ад рэалізму да мадэрнізму. Ці разумееце, ці любіце вы такую паэзію?
3. Што можна сказаць пра паэзію Л. Дранько-Майсюка, А. Сыса, Я. Янішчыц, Т. Бондар? Якія яе тэматычныя рамкі? Які настрой яна выяўляе? Чым адрозніваецца ад паэзіі, створанай майстрамі слова старэйшых пакаленняў?
4. Падрыхтуйце вуснае паведамленне на адну з наступных тэм: «Грамадзянская лірыка Ніла Гілевіча. Тэма сучаснасці ў ёй», «Максім Танк – майстар верлібра, паэт філосаф», «Алесь Разанаў і мадэрнізм», «Тэма памяці ў паэзіі Аляксея Пысіна».